

Ćwiczenie
nr 5

Harcerstwo w służbie Rzeczypospolitej / dr Zofia Fenrych
„Trzymamy Straż nad Odrą” – harcerze a początki „nowego porządku” politycznego

dr Zofia Fenrych

„Trzymamy Straż nad Odrą” – harcerze a początki „nowego porządku” politycznego

informacje wstępne:

Zestaw ćwiczeń może zostać wykorzystany w czasie lekcji poświęconych początkom powojennego systemu politycznego w Polsce, ze szczególnym naciskiem na postawy polskiego społeczeństwa wobec nowej władzy. W kontekście zlotu młodzieży w Szczecinie w kwietniu 1946 r. mamy do czynienia z kilkoma zjawiskami polityczno-społecznymi: kwestię opozycji politycznej, jaką stanowiło Polskie Stronnictwo Ludowe ze Stanisławem Mikołajczykiem na czele; problem odbudowy zniszczeń powojennych, m.in. poprzez wzmocniony entuzjazm społeczeństwa (w tym młodzieży); propagandowe udowadnianie polskości Ziemi Zachodnich i Północnych (ziemie piastowskie) i polskiego prawa do granicy zachodniej na Odrze i Nysie; stosowana przez nowe władze metoda osławiania społeczeństwa ze sobą (przykład: udział przywódców PPR w mszach świętych – na fotografii ze zlotu w Szczecinie cała ekipa z Bolesławem Bierutem na czele klęczy w pierwszym rzędzie). W odniesieniu do podstawy programowej ćwiczenie to można przeprowadzić w klasie VIII szkoły podstawowej przy temacie związanym z 37. rozdziałem podstawy („Początki komunizmu w Polsce”) i / lub klasie IV liceum przy temacie związanym z 55. rozdziałem („Proces przejmowania władzy przez komunistów w Polsce”).

cele ćwiczenia – uczeń:

- umiejscawia historię akcji „Trzymamy Straż nad Odrą” w powojennych dziejach Polski;
- analizuje historię od szczegółu jednostkowego wydarzenia do ogółu ogólnopolskiego procesu;
- zna i charakteryzuje postacie (Bolesław Bierut, Stanisław Mikołajczyk) i struktury (Polska Partia Robotnicza, Polskie Stronnictwo Ludowe, Związek Harcerstwa Polskiego);

czas ćwiczenia:

Ok. 25 minut.

źródła i materiały pomocnicze:

- Źródła:
R. Ptaszyński, *Trzymamy Straż nad Odrą*, IPN, Szczecin 2007
(wszystkie wykorzystane w ćwiczeniu cytaty [z wyjątkiem 1] pochodzą również z tej publikacji);
- Tablica/flipchart, kolorowe karteczki samoprzylepne lub różnokolorowe paski papieru, taśma remontowa (papierowa) do przylepiania odpowiedzi;

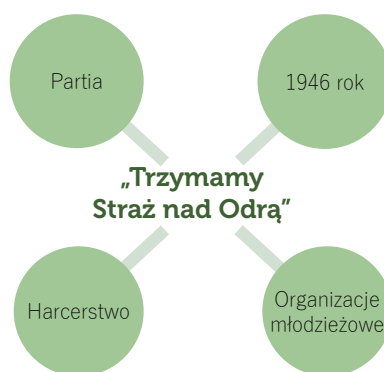
↑
s. 6 powrót: Podst.
programowa
hist. - szk. podst.

↑
s. 7 powrót: Podst.
programowa hist.
lic./tech. zakr. podst.

Ćwiczenie
nr 5

przebieg:

1. Przed przystąpieniem do ćwiczenia należy określić czas, którego będzie dotyczyć (zakończenie II wojny światowej, początki „instalacji” władzy komunistycznej), a także główne strony konfliktu (Polska Partia Robotnicza i jedyna opozycja polityczna, czyli Polskie Stronnictwo Ludowe; w przestrzeni młodzieżowej są to Związek Walki Młodych i Związek Harcerstwa Polskiego). Przed lekcją warto wypisać na tablicy lub wyświetlić na ekranie rozwinięcia skrótów (PPR, PSL, ZWM, ZHP, ZMW „Wici”, OM TUR). Warto także wybrać sekretarza grupy, który będzie notował pomysły reszty uczniów. Jeżeli nie ma chętnych, może to robić prowadzący.
2. Prowadzący dzieli grupę na osiem zespołów (lub wielokrotność ośmiu). Rozdaje każdemu zespołowi jeden zestaw tekstów źródłowych (Materiały dla ucznia). Zadaniem uczniów jest przeczytanie swojej części i nadanie im jednego tytułu.
3. Po przeczytaniu uczniowie po kolei (numeracja źródeł) podają tytuły swoich zestawów (por. Materiały dla nauczyciela). Prowadzący lub sekretarz grupy zapisuje tytuły od 1 do 8 na tablicy lub flipcharcie. Każdy zespół powinien uzasadnić swój tytuł.
4. Następnie – na podstawie tekstów i wiedzy ogólnej – uczestnicy wspólnie tworzą „mapę skojarzeń” według wzoru (por. Materiały dla nauczyciela):

Prowadzący lub sekretarz wpisuje wszystkie uzasadnione przez pomysłodawców hasła (mogą to być nazwiska, daty, wydarzenia, nazwy itp.).

5. Po wyczerpaniu pomysłów, wszyscy odczytują powstałą „mapę”, zastanawiając się, jakie hasła się ze sobą łączą i dlaczego (np. ZMW „Wici” zapisany pod hasłem „organizacje młodzieżowe” łączyć się będzie z harcerstwem m.in. poprzez wspólną postawę w czasie złotu w Szczecinie). Wszelkie odnalezione połączenia należy zaznaczyć, np. innym kolorem. Warto zrobić zdjęcie takiej „mapy”, by wszyscy uczestnicy mogli ją otrzymać.
6. Podsumowaniem tematyki jest zadanie z fotografiami archiwalnymi i współczesnymi. Poprzez odpowiednie połączenie ich w pary (poprzez identyfikację detali prezentowanych zdjęć) można stworzyć notatkę ugruntowującą wiedzę uczniów.
7. Rozwinięciem tematyki, dla zainteresowanych, może być projekt przedstawiony na końcu.

Ćwiczenie
nr 5

Materiał nr 0. Materiał dla nauczyciela:

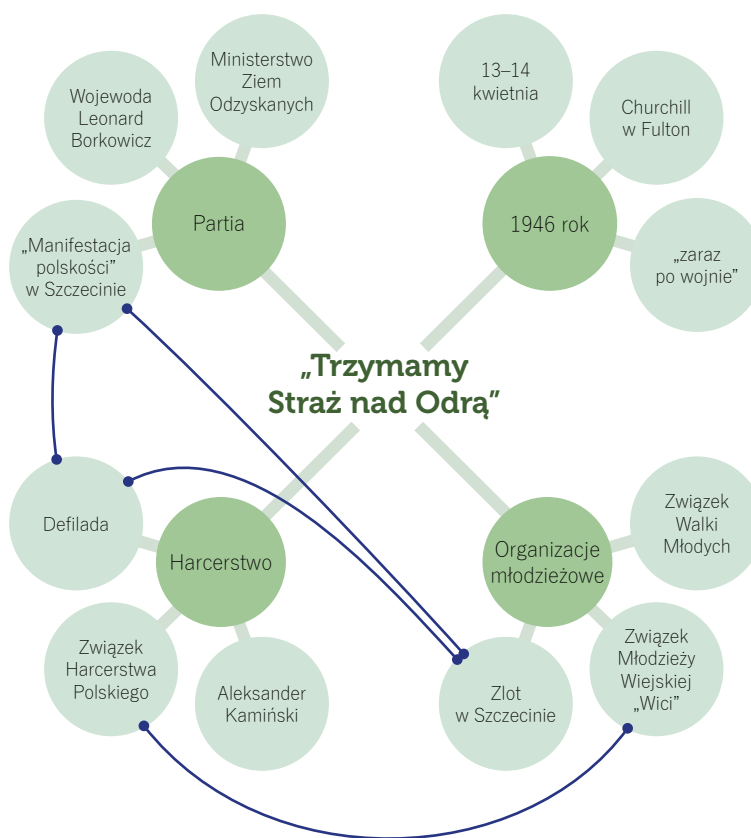
tytuły zestawów:

W przypadku problemów z wymyśleniem tytułu, można się posłużyć poniższymi:

- „Żelazna kurtyna”
- Idea zorganizowania zlotu w Szczecinie
- Popularność harcerstwa / Polska młodzież
- Manifestacja 13 kwietnia 1946 r.
- Niedziela 14 kwietnia 1946 r. – msza polowa / „Kłęczący Bierut”
- Defilada / Harcerze wykluczeni!
- Kontrowersje po defiladzie / „Kamienie na szaniec”
- Reakcje przywódców ZHP / Po co ZHP w Polsce?

„mapa skojarzeń”:

Przed przeprowadzeniem ćwiczenia warto sobie stworzyć własną „mapę”. Trzeba jednak zawsze pamiętać, że każdorazowo „mapa” tworzona przez uczniów jest i powinna być niepowtarzalna. Tu prezentujemy przykładową (kolorem niebieskim zaznaczono połączenia z punktu 4 przebiegu zajęć).

Ćwiczenie
nr 5

Materiał nr 1. Grupa 1:

1

Od Szczecina nad Bałtykiem do Triestu nad Adriatykiem zapadła żelazna kurtyna, dzieląc nasz kontynent. Poza tą linią pozostały stolice tego, co dawniej było Europą Środkową i Wschodnią. Warszawa, Berlin, Praga, Wiedeń, Budapeszt, Belgrad, Bukareszt i Sofia, wszystkie te miasta i wszyscy ich mieszkańcy leżą w czymś, co trzeba nazwać strefą sowiecką, są one wszystkie poddane, w takiej czy innej formie, wpływowi sowieckiemu, ale także – w wysokiej i rosnącej mierze – kontroli ze strony Moskwy.

Winston Churchill, polityk brytyjski,
przemówienie w Fulton (USA) 5.03.1946 r.

2

Przemówienie Churchilla wywołało panikę wojenną na Pomorzu Zachodnim. Liczne plotki, że Pomorze Zachodnie nie będzie przyłączone do Polski, że Szczecin i Świnoujście będą umiędzynarodowione.

mjr Longin Kołarz, szef WUBP w Szczecinie,
Raport dekadowy 10–20.03.1946 r. (Archiwum IPN).

Ćwiczenie
nr 5

Materiał nr 2. Grupa 2:

3

Na podstawie porozumienia z Ob. Marszałkiem Rola-Żymierskim ob. Wojewoda Borkowicz zamierza zorganizować w Szczecinie w połowie kwietnia uroczystość z okazji wyzwolenia Szczecina. [...] Jednym z celów imprezy ma być zmanifestowanie polskości Szczecina oraz woli narodu posiadania tego miasta.

Pismo dykcji Biura Wojskowego Ministerstwa Administracji Publicznej
do Ministra Ziemi Odzyskanych Wicepremiera Władysława Gomułki z 26.02.1946 r. (AAN).

4

Chcemy, aby uroczystość ta [...] wypadła wspaniale, aby wzięły w niej udział wszystkie organizacje [...]. Do Szczecina powinny przyjechać delegacje z całej Polski. Złot ten winien być wielką manifestacją Ziemi Odzyskanych, udział w niej wezmą najwyższe czynniki państwowe.

Protokół z Konferencji Ministerialnej odbytej
w Ministerstwie Informacji i Propagandy 14.02.1946 r. (AAN).

Ćwiczenie
nr 5

Materiał nr 3. Grupa 3:

5

Ludność była dla harcerzy przychylna. Wzbudzaliśmy sympatię wśród mieszkańców Szczecina. W chwilach wolnych spacerowaliśmy po mieście, początkowo mała grupka, kilku trzymających się pod ręce druhów zagarniało napotkane po drodze harcerki i harcerzy, a często i młodzież z innych organizacji, rozrastając się szybko na całą szerokość ulicy. Roześmiane, śpiewające, a często idące tanecznym krokiem szeregi ożywiały zburzone i wyludnione miasto.

Stanisław Wicha, harcerz, uczestnik zlotu,
„Zeszyt Historyczny” nr 17, Szczecin, styczeń–czerwiec 1996.

6

W uroczystościach wzięło udział prawdopodobnie łącznie ok. 50 tys. osób. Z organizacji młodzieżowych najliczniejsi byli harcerze (10–15 tys.), następnie ZWM [Związek Walki Młodych] – 4700, Organizacja Młodzieżowa Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego – 1000 osób, Związek Młodzieży Wiejskiej „Wici” – 1000 osób, Młodzież Demokratyczna (600 osób).

R. Ptaszyński, *Trzymamy Straż nad Odrą*.
Propaganda – Fakty – Dokumenty, Szczecin 2007.

7

My młodzież polska, spadkobiercy dumy, tradycji nieubłaganej walki o wolność, sprawiedliwość i demokrację, ślubujemy Narodowi Polskiemu stać niezłomnie na straży naszych granic na Odrze, Bałtyku i Nysie. Zgodnym wysiłkiem młodych rąk, serc i mózgów zagospodarujemy te ziemie, zwiążemy je na zawsze z Macierzą. Zbudujemy Polskę sprawiedliwości społecznej.

Ślubowanie młodzieży na zlocie w Szczecinie,
„Życie Warszawy”, 14.04.1946 r., nr 104/533.

Materiał nr 4. Grupa 4:

8

Tuż przed godziną 18.00 [13 kwietnia 1946 r.] na trybunę weszli przedstawiciele rządu i władz lokalnych. Orkiestra wojskowa zagrała „Mazurek Dąbrowskiego”, wojsko zaprezentowało broń, Bierut po przejściu przed frontem, zajął miejsce na trybunie. Zapłonęły ogniska. Wojewoda Borkowicz zapowiedział przemówienie prezydenta Krajowej Rady Narodowej [Bieruta]. Grupa młodzieży z ZWM zgromadzona pod trybuną skandowała na jego cześć [...]. Wraz z pojawieniem się na trybunie Mikołajczyka rozpoczęło się skandowanie jego nazwiska, zapoczątkowane prawdopodobnie przez członków „Wici”. Chorągiew łódzka [ZHP] pod wpływem instruktorów wykrzykiwała „Marszałek” – na co Rola-Żymierski miał reagować salutując. Harcerki chorągwi warszawskiej skandowały „zgoda – jedność”. Trudno dziś powiedzieć, na ile wiwaty na cześć wicepremiera Mikołajczyka były polityczną deklaracją, na ile zaś podjęciem rywalizacji werbalnej z ZWM. Zapewne znaczenie miały oba czynniki. [...]. W wyniku znacznej przewagi liczebnej harcerzy i młodzieży z „Wici” ich okrzyki (trwające ok. 20–23 minut) zdominowały uroczystość. Nie pomogły apele Borkowicza ani samego Mikołajczyka. Bierut zmuszony był zejść z trybuny. Z nim odeszli także inni zgromadzeni na trybunie honorowej, w tym Mikołajczyk, który na pożegnanie pomachał kapeluszem. [...] Aby ukarać harcerzy, których obarczono główną winą za niespodziewane przerwanie uroczystości, postanowiono nie dopuścić ich do zaplanowanej na dzień następny defilady [...].

R. Ptaszyński, *Trzymamy Straż nad Odrą*.
Propaganda – Fakty – Dokumenty, Szczecin 2007.

Ćwiczenie
nr 5

Materiał nr 5. Grupa 5:

9

W niedzielę [14.04.1946 r.] uroczystości rozpoczęły się o godz. 10 na Jasnych Błoniach. [...] Także tutaj, w czasie przeglądu manifestantów dokonywanego przez Bieruta i Żymierskiego z otwartego samochodu, miało dojść do wznoszenia okrzyków na cześć Mikołajczyka, co zagłuszyło pozdrowienia głowy państwa. Spokój zapanował jedynie na czas trwania mszy świętej polowej [...].

R. Ptaszyński, *Trzymamy Straż nad Odrą*.
Propaganda – Fakty – Dokumenty, Szczecin 2007.

10

Msza polowa. Orkiestra wojskowa gra „Bogurodzicę”. Nisko chylą się głowy Prezydenta Bieruta, Marszałka Żymierskiego i wszystkich obecnych, gdy klękają podczas Podniesienia na świętej Ziemi Lechitów.

B. Król, *Wrażenie szczecińskie. Stoimy nad Nysą Łużycką i Odrą*
(od specjalnego wysłannika), „Polska Zbrojna”, 17.04.1946 r.

Materiał nr 6. Grupa 6:

11

Potem nastąpiło poświęcenie sztandarów i wręczenie darów miasta dla wojska. Po dekoracji pionierów odbyła się defilada w al. Wojska Polskiego. Zapoczątkowały ją oddziały ZWM z pocztami i transparentami, potem OM TUR, następnie Związek Młodzieży Demokratycznej, „Wici”, inne organizacje polityczne i społeczne [...]. Defiladę wojskową poprowadził dowódca 12 Dywizji gen. Lemontowicz. [...] Harcerze o obowiązującym ich zakazie defilowania zostali powiadomieni w ostatniej chwili. Mimo to komendanci podjęli spontaniczną decyzję o udziale w defiladzie. Dojście do al. Wojska Polskiego zablokowali członkowie ZWM oraz czołgi. Harcerzom udało się przedostać przez te przeszkody i w zwartych kolumnach przedefilować przed swoimi przełożonymi zgromadzonymi pod główną trybuną. Zostali wówczas owacyjnie powitani przez mieszkańców.

R. Ptaszyński, *Trzymamy Straż nad Odrą*.
Propaganda – Fakty – Dokumenty, Szczecin 2007.

12

Około pierwszej zaczęła się defilada. Oddziały ZWM po przedefilowaniu zatrzymano koło trybuny, by na okrzyki na cześć Mikołajczyka odpowiadały skandowaniem „do Londynu”. ZWM prezentował się bardzo lichy, lepiej TUR [...]. Po przejściu partii politycznych tanki stanęły na drodze przed pochodem PSL, SP [Stronnictwa Pracy] i harcerzy, i nie puściły ich do defilady. Po odejściu rządu harcerze przedefilowali przed swym komendantem, idąc trzy godziny. Następnie rozbiegli się po mieście, demonstrując na cześć Mikołajczyka. Rozpalili ogniska przed PSL i demonstrowali do drugiej w nocy.

Maria Hulewiczowa, sekretarka Stanisława Mikołajczyka, [w:]
Diariusz Stanisława Mikołajczyka prowadzony przez Marię Hulewiczową,
oprac. M. Adamczyk, J. Gmitruk, Warszawa 2002.

Ćwiczenie
nr 5

Materiał nr 7. Grupa 7:

13

[...] niech inni nie myślą, że byliśmy smutni z powodu tego, że nie wolno było nam defilować razem z ZWM, czy z PPR. Defiladę od nas odebrał nasz Przewodniczący ZHP oraz całe społeczeństwo i byliśmy dumni z tego powodu. Nasze kochane polskie wojsko uśmiechało się patrząc na nasze długie szeregi, dzielną postawę i gotowość pomocy wojsku w obronie Ojczyzny w każdej chwili. Kochani nasi żołnierze witali nas okrzykami „Niech żyje harcerstwo” oraz rzucając na nas kwiaty, które sami otrzymali podczas defilady. Byliśmy tym tak wzruszeni – nagroda więc dla nas była podwójna [...]. Miłość nasza do Ojczyzny jest ogromna! Gdyby więc zaszła tego potrzeba razem w szeregach z całą Polską krew przelać, życie oddać za ukochaną Ojczyznę, gotowi jesteśmy w każdej chwili.

Anonimowa harcerka lub harcerz,
wypracowanie ze zbiorów Muzeum Narodowego w Szczecinie.

14

Można zacząć bitwę i nawet ją wygrać, ale wojny się z wami nie wygra. Wy macie za sobą dwa atuty, których ta władza nigdy nie miała: młodość i społeczeństwo. To wy wygracie tę wojnę. [...] Służcie ojczyźnie dobrą nauką, nie rzucajcie „kamieni na szaniec”.

Stanisław Mikołajczyk miał tak powiedzieć do harcerzy,
[za:] C. Chlebowski, *Bez pokory*, t. 1, Warszawa 1997.

Ćwiczenie
nr 5

Materiał nr 8. Grupa 8:

15

W trosce i niepokoju zebraliśmy się tutaj, aby stwierdzić, że znaczna część młodzieży polskiej między innymi również część młodzieży harcerskiej przejawia budzący obawy stosunek do władz państwowych i rzeczywistości polskiej. Surowo – bez względu na to, że było ono w licznych przypadkach inspirowane przez czynniki nieharcerskie – je potępiamy. [...] Poczujemy się do obowiązku, jak największego wzmożenia pracy wychowawczej w kierunku zharmonizowania uczuć i czynów młodzieży z potrzebami państwa i nowej dążącej do lepszego jutra Polski. [...]

Oświadczenie Naczelnictwa ZHP z 19.04.1946 r.
złożone premierowi Edwardowi Osóbce-Morawskiemu
(główną autorką dokumentu była Wiktoria Dewitzowa,
jedna z rzeczniczek podporządkowania się ZHP rządowi).

16

Zadaniem politycznym ZHP jest wychowanie młodzieży w duchu długofalowych i najdonioślejszych potrzeb i ideałów ludzkości i Polski. [...] Wychowanie polityczne w stosunku do młodzieży szkolnej i harcerskiej kierować się winno dwoma zasadami:

1. Wzbudzać pozytywny, wiążący uczucia i myśli stosunek obywatelski młodzieży do odrodzonego państwa polskiego i jego władz.
2. Wyrabiać krytyczny stosunek do niedoskonałych jeszcze elementów dzisiejszej rzeczywistości oraz kształtować wizję postępu i dalszych zdrowych przemian.

Oświadczenie starszyny harcerskiej z 19.05.1946 r.
skierowane do premiera Edwarda Osóbki-Morawskiego
(podpisali Aleksander Kamiński i Zofia Zakrzewska)
[AAN, Urząd Rady Ministrów].

Ćwiczenie
nr 5

Materiał nr 9. Karta pracy (zadanie fotograficzne).
polecenie:

POŁĄCZ PONIŻSZE FOTOGRAFIE ARCHIWALNE W PARĘ ZE WSPÓŁCZESNYM ODPOWIEDNIKIEM. EFEKTEM BĘDZIE KRÓTKA NOTATKA NA TEMAT HISTORII AKCJI „TRZYMAMY STRAŻ NAD ODRĄ”. ZAPISZ JĄ W ZESZYCIE I ZAPAMIĘTAJ.

fotografie archiwalne:

fotografie

Fragment notatki (dopisz część drugą)

1

Powojenna granica na Odrze i Nysie nie została zaakceptowana przez...

2

1

By udowodnić polskie prawo do Ziem Zachodnich i Północnych (tzw. Ziemie Odzyskane), zorganizowano wiele akcji propagandowych. Jedną z nich był...

2

1

Wzięło w nim udział kilkadziesiąt tysięcy młodych ludzi z różnych organizacji, a także najwyżsi przedstawiciele władzy...

2

1

Nie wszystko potoczyło się według planu organizatorów. Młodzież ze Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici” i harcerska pokazała, gdzie były jej sympatie polityczne, opowiadając się po stronie...

2

Ćwiczenie
nr 5

fotografie współczesne:

...Mikołajczyka, reprezentującego
w oczach polskiego społeczeństwa
Rząd RP na uchodźstwie.

...państwa zachodnie
do lat siedemdziesiątych.

...zlot pod hasłem „Trzymamy Straż
nad Odrą”, który odbył się w Szczecinie
w kwietniu 1946 r.

...z prezydentem Bolesławem Bierutem
i wicepremierem Stanisławem Mikołaj-
czykiem na czele.

Materiał nr 10:

**PROJEKT EDUKACYJNY „PRZYSTOSOWANIE?
OPÓR? WALKA? POWOJENNE POSTAWY MŁODZIEŻY”**

polecenie:

NAWIĄZUJĄC DO TREŚCI CAŁEGO MATERIAŁU (W TYM TYTUŁU TEGO PROJEKTU), ROZPOCZNIJ (SAM LUB W GRUPIE KOLEGÓW) HISTORYCZNE ŚLEDZTWO ZWIĄZANE Z PONIŻSZYM TEKSTEM. ZNAJDŹ ODPOWIEDZI NA PYTANIA I STWÓRZ NIEPOWTARZALNĄ PREZENTACJĘ WYNIKÓW SWOICH POSZUKIWAŃ. EFEKTEM MOŻE BYĆ STRONA INTERNETOWA, MINIWYSTAWA, NUMER SPECJALNY SZKOLNEJ GAZETKI, PIĘKNY ESEJ LUB INNY ORYGINALNY POMYSŁ.

TEKST ŹRÓDŁOWY

Obywatelu Premierze! Z najwyższą troską obserwujemy to, co przeżywa dziś bardzo znaczna część młodzieży. Przewodziliśmy w ciągu wojny wspaniałej grupie młodzieży – walczącemu w konspiracji harcerstwu. Jesteśmy nie tylko świadkami bohaterstwa tej młodzieży, jesteśmy także współodpowiedzialni za te straszne straty, jakie młodzież w toku tej wojny poniosła. I dlatego z najwyższym niepokojem, z przerażeniem obserwujemy, jak ciężka sytuacja polityczna oraz krótkowzroczność, a czasem głupota ludzka – przedłużają stan niepokoju umysłów. Las i konspiracja, niestety wciąż jeszcze wywołują tu i ówdzie pozytywny wśród młodzieży odzew i bezpośrednie skutki tego odzewu: krew, więzienie, a w „najlepszym” razie – bezpłodną, niszczącą duszę atmosferę nienawiści i negacji.

Nie chcemy tego! Widzimy jałowość i bezsens każdego zmarnowanego młodego życia. Pragniemy wyrwania młodzieży ze ślepej ulicy, w jaką została wpędzona przez fatalny bieg faktów oraz przez brak poczucia odpowiedzialności ludzkiej. Pragniemy uspokojenia nastrojów młodzieży i włączenia jej w pozytywny proces odbudowy kraju i w trosce o to – w tej samej trosce, która jest troską Rządu i każdego w Polsce uczciwego człowieka – piszemy do Obywatela Premiera i usiłujemy czynić wszystko co w naszej mocy, aby uzdrowić położenie i nastroje młodzieży.

Oświadczenie starszyny harcerskiej z 19.05.1946 r.
skierowane do premiera Edwarda Osóbki-Morawskiego
(podpisali Aleksander Kamiński i Zofia Zakrzewska)
[AAN, Urząd Rady Ministrów] – fragment.

pytania:

- O jakiej „wspaniałej grupie młodzieży” pisali instruktorzy harcerscy?
- Jak można rozumieć hasła użyte w tekście: „współodpowiedzialność za straszne straty”, „krótkowzroczność”, „głupota ludzka”, „las i konspiracja”, „bezpłodna, niszcząca duszę atmosfera nienawiści i negacji”, „jałowość i bezsens każdego zmarnowanego młodego życia”, „ślepa ulica”? Spróbuj znaleźć więcej niż jeden sposób rozumienia tych wyrażań.
- Jakie postacie reprezentują poszczególne postawy, o których mowa (bezpośrednio i pośrednio) w tekście?
- Czy pod takim oświadczeniem podpisaliby się przedstawiciele podziemia niepodległościowego („żołnierze wyklęci”? Dlaczego?
- Jak oceniasz wymowę tego oświadczenia?

PROPONOWANA LITERATURA:

- A. Friszke, *Między wojną a więzieniem 1945–1953. Młoda inteligencja katolicka*, Warszawa 2015.
- A. Friszke, *Przystosowanie i opór. Studia z dziejów PRL*, Warszawa 2007.
- „Jesteście naszą wielką szansą”. *Młodzież na rozstajach komunizmu 1944–1989*, red. P. Ceranka, S. Stępień, Warszawa 2009.
- Ł. Kamiński, *Polacy wobec nowej rzeczywistości 1944–1948. Formy pozainstytucjonalnego żywiołowego oporu społecznego 1944–1948*, Toruń 2000.
- *Młodzież w oporze społecznym 1944–1989*, red. M. Kała i Ł. Kamiński, Wrocław 2002.
- M. Olczak, *Jan Rodowicz „Anoda”. Życie i śmierć bohatera „Kamieni na szaniec”*, Warszawa 2015.
- *Organizacje młodzieżowe w XX wieku. Struktura, ideologia, działalność*, red. P. Tomaszewski, M. Wołos, Toruń 2008.
- A. Paczkowski, *Zdobycie władzy 1945–1947*, Warszawa 1993.
- *Peerelowskie młodzieży chowanie* z Ryszardem Terleckim rozmawia Barbara Polak, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2001, nr 10.
- A. Pietrzak, *Żołnierze Batalionu Armii Krajowej „Zośka” represjonowani w latach 1944–1956*, Warszawa 2008.
- *Polacy wobec PRL. Strategie przystosowawcze*, red. G. Miernik, Kielce 2003.
- *Przebudować człowieka. Komunistyczne wysiłki zmiany mentalności*, red. M. Kula, Warszawa 2001.
- R. Ptaszyński, *Trzymamy Straż nad Odrą. Propaganda – fakty – dokumenty*, Szczecin 2007.
- H. Świda-Ziemia, *Młodzież w PRL. Portrety pokoleń w kontekście historii*, Kraków 2011.
- H. Świda-Ziemia, *Urwany lot. Pokolenie inteligenckiej młodzieży powojennej w świetle listów i pamiętników z lat 1945–1948*, Kraków 2003.
- M. Wierzbicki, *Młodzież w PRL*, Warszawa 2009.
- M. Wierzbicki, *Związek Młodzieży Polskiej i jego członkowie. Studium z dziejów funkcjonowania stalinowskiej organizacji młodzieżowej*, Warszawa 2006.
- M. Zaremba, *Wielka trwoga. Polska 1944–1947. Ludowa reakcja na kryzys*, Kraków 2012.